Allemaal instappen!

Op reis met de tram

Speuren met opa Remer!

groep **3**

ERFGOEDPROJECT

Handleiding
Help! Waar is de tram?

Inleiding

'Help! Waar is de tram?' is een erfgoedproject voor groep 3. De leerlingen maken kennis met de fictieve opa Remer. Opa is als kind eind jaren dertig vanuit Tolbert naar Australië geëmigreerd. Als opa hoogbejaard teruggaat naar Tolbert, blijkt er veel te zijn veranderd. Het dorp is groter, Leek en Tolbert zijn tegen elkaar aangegroeid, er zijn nieuwe wegen, huizen zijn afgebroken en bijgebouwd. En de tram? Die blijkt verdwenen! Dat maakt opa verdrietig. Hij had zich er zo op verheugd om met zijn jeugdvriend Sikke een ritje met de tram naar Roden te maken. Wat nu? Kunnen de leerlingen opa Remer helpen?

Doelgroep

groep 3

Algemene leerdoelen

De leerling:
- maakt kennis met sporen van de tram;
- raakt betrokken bij de eigen omgeving;
- leert werken met primaire historische bronnen;
- oefent met zich inleven in 'de ander';
- leert de opgedane kennis te verwerken in een creatief eindproduct.

Handleiding
Help! Waar is de tram?

Project 'Help! Waar is de tram?' sluit aan bij de volgende kerndoelen:

	Nederlands
1	De leerlingen leren informatie te verwerven uit gesproken taal. Ze leren tevens die informatie, mondeling of schriftelijk, gestructureerd weer te geven.
12	De leerlingen verwerven een adequate woordenschat en strategieën voor het begrijpen van voor hen onbekende woorden. Onder 'woordenschat' vallen ook begrippen die het leerlingen mogelijk maken over taal te denken en te spreken.
	Oriëntatie op jezelf en de wereld
51	De leerlingen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren.
	Kunstzinnige Oriëntatie
56	De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.

Opzet van het project

'Help! Waar is de tram' bestaat uit een introductieles, een verdiepende les, waarin de leerlingen erfgoed buiten de school beleven en een afsluitende les, waarin de leerlingen reflecteren op het geleerde en een verwerkingsopdracht maken.

De opdrachten zitten verweven in het verhaal over Opa Remer. De verhaalfragmenten zijn cursief gedrukt. De benodigde werkbladen zitten achter de lessen in deze handleiding.

Les 1 – Terug naar Tolbert

De leerlingen maken kennis met Opa Remer en kijken door zijn ogen naar Tolbert vroeger en nu. De leerlingen werken met historische foto's en filmfragmenten.

Les 2 – Opa helpen

De leerlingen beleven het erfgoed door er-op-uit te gaan. Samen met Opa Remer zoeken de leerlingen naar de plekken waar het tramspoor in Tolbert liep. Ook brengen zij een bezoek aan de maquette van Tolbert in de Cazemierboerderij. Ondertussen vergelijken de leerlingen foto's van straatbeelden en gebouwen met de huidige situatie en worden zij uitgedaagd na te denken wat er veranderd is en wat er hetzelfde gebleven is. In het dorp ontdekken de leerlingen dat de tram is vervangen door de bus.

Maak tijdig een afspraak voor een bezoek aan de Cazemierboerderij. Dat kan via: hinderi@gmail.com.

Handleiding
Help! Waar is de tram?

Les 3 – Opa en Sikke gaan op reis
In deze verwerkingsopdracht zorgen de leerlingen ervoor dat Opa en Sikke toch nog op reis naar Roden kunnen. De leerlingen ontwerpen een eigen vervoersmiddel waarin Opa en Sikke op reis gaan.

Tips extra opdrachten:

1. Hier reed de tram!

Nodig:
digibord, schilderstape, grote vellen wit papier, zwarte stift, (houten) rails, treintjes, kapla/lego of andere bouwmaterialen, gekleurd papier, scharen,

Ga naar www.beeldbankgroningen.nl en download de kaart van Leek en Tolbert: NL-GnGRA_817_3780. Druk op downloaden en projecteer de kaart groot op het digibord.

Praat met de leerlingen over de kaart. Kunnen de leerlingen Leek en Tolbert vinden? Wat herkennen de leerlingen op de kaart? Kunnen ze het tramspoor vinden?

Bevestig het grote vel papier met schilderstape aan de zijkanten van het digibord. Trek de contouren van Leek en Tolbert met een stift over, net als het tramspoor.

De leerlingen leggen vervolgens de speelgoedrails over het tramspoor. De plekken met ruitjes en strepen zijn bebouwd. Hier kunnen de leerlingen met kapla of lego huisjes neerzetten. De witte plekken zijn onbebouwd. Met groen papier kunnen de leerlingen aangegeven dat dit weiland is.

Gebruik eventueel Lego of Playmobil om de plattegrond verder aan te kleden.

2. Hoe ziet Tolbert er over tachtig jaar uit?
Opa Remer en Sikke hebben de leerlingen laten zien hoe niet alleen Tolbert, maar ook het leven in tachtig jaar veranderd is. Daag de leerlingen uit na te denken hoe de omgeving verandert door de tijd. Over tachtig jaar zal Tolbert er weer heel anders uitzien. Er zullen dingen verdwenen zijn en ook bijgekomen zijn. Hoe zou Tolbert er over tachtig jaar uitzien? Wat zouden de leerlingen graag zien dat er bij komt? Of wat moet er echt weg? En waarom?

Laat de leerlingen de veranderingen bijvoorbeeld tekenen. Hang alle tekeningen bij elkaar op in de klas.

Les 1
Terug naar Tolbert

In deze introductieles maken de leerlingen kennis met Opa Remer en zijn beste vriend Sikke. Opa komt na tachtig jaar vanuit Australië terug naar Tolbert. Hij wil graag samen met zijn beste vriend Sikke een ritje met de tram maken. Maar dan komt Opa er achter dat Tolbert veranderd is en dat de tram niet meer rijdt. Kunnen de leerlingen opa helpen?

De les begint met een PowerPoint, waarin Opa Remer en Sikke zich voorstellen. Vervolgens gaan de leerlingen met Opa Remer terug in de tijd en onderzoeken ze historische foto's en foto's van nu met voertuigen. Welke voertuigen horen bij vroeger? En welke bij nu? De les sluit af met een historisch filmfragment over de tram, waaraan een inlevingsopdracht is gekoppeld.

Lesdoelen

De leerling:
- ontdekt dat er vroeger een tram door Tolbert reed;
- maakt kennis met andere voertuigen van vroeger;
- leert werken met primaire historische bronnen;
- oefent met inleven in 'de ander'.

Duur:
45 minuten

Nodig:
Powerpoint 'Opa Remer', scharen en lijm, kleurpotloden of stiften

Doen:
- PowerPoint klaarzetten;
- Werkblad 'Voertuigen vroeger en nu' kopiëren op A3;
- Portretten van Opa Remer en Sikke kopiëren op A3 formaat en in de klas ophangen. (Hang eventueel de foto's uit de PowerPoint erbij);
- Knipbladen uitprinten en kopiëren:
  - Opdracht 1: Bokkenwagens, paarden en automobielen
  - Opdracht 2: Daar komt de tram!

Introductie
In de PowerPoint 'Opa Remer' leren de leerlingen Opa Remer kennen:

Slide 1:
Opa Remer is al heel oud. Toen Opa jullie leeftijd had, woonde hij met zijn ouders en zes broertjes en zusjes in Tolbert.

Slide 2:
Bespreek de foto: Wat gebeurt er op de foto? Waar zie je dat aan? hoe kun je zien dat dit een foto van vroeger is? herkennen de leerlingen Tolbert? Lijkt het Tolbert van vroeger op Tolbert van nu? Wat valt de leerlingen op?

Powerpoint
'Hallo ik ben opa Remer!'

Slide 3: De leerlingen bedenken aan de hand van de foto's in de PowerPoint in welk land opa Remer nu woont. Waar herkennen de leerlingen Australië aan? Is Australië ver weg? Of dichtbij?

Slide 4:

Nu woont Opa Remer in Australië. Dat is ver weg! Toen Opa zeven was, verhuisde hij met zijn familie naar Australië. Hij moest wel een maand op de boot zitten. Zeeziek dat hij was! En wat miste hij zijn beste vriend Sikke.

Bespreek de foto: Wat gebeurt er op deze foto? Waar zie je dat aan? Wat valt je nog meer op? Hoe zou het zijn om naar een ander land te verhuizen en je vrienden achter te laten? Hoe zou het zijn om een maand op zo'n boot te zitten? Zou je nu ook met de boot gaan, als je naar een ander land zou verhuizen? Hoe kun je op de foto zien dat Opa naar een warm land verhuisde?

Slide 5:

Opa Remer mist Tolbert nog steeds. Daarom eet hij vaak poffert. Net als vroeger. Mmmm, lekker met gesmolten boter en bruine suiker.

Poffert is een typisch Gronings gerecht. Het wordt gemaakt in een pofferttrommel en au-bain-marie gekookt. Tip: maak samen met de leerlingen een poffert en eet Opa Remers lievelingsgerecht.

Recept: 500 gram bloem, 1 zakje bakpoeder, 500 ml melk, 3 eieren, rozijnen, 2 zakjes vanillesuiker, snufje zout, 100 gram rozijnen, boter, kaneel.

Vet de poffertvorm in met boter en strooi er kaneel in. Meng het bloem, bakpoeder, melk, suiker, zout en eieren tot een glad beslag. Roer de rozijnen door het beslag. Giet het beslag in de poffertvorm en sluit de vorm af met de deksel. Zet de vorm in een grote pan en vul met water totdat de vorm voor ¾ in het water staat. Doe de deksel op de pan. Kook de poffert in 1,5 uur gaar. Eet met gesmolten boter en bruine suiker.

Slide 6:

Opa Remer heeft een tuin vol molens. Hij bouwt ze helemaal zelf. Ze doen hem denken aan de molen in Tolbert. Op een dag mocht Opa op de Australische televisie vertellen over zijn tuin vol molens. Iedereen vond het heel bijzonder.

Praat met de leerlingen over heimwee.

Slide 7:

Opa's beste vriend Sikke woont nog steeds in Tolbert. Aan de Hoofdweg. Opa en Sikke waren bijna buurjongens. Ze haalden een hoop kattenkwaad uit. Zonder kaartje met de tram van Tolbert naar het station in Leek reizen, belletje trekken en appels pikken. Opa en Sikke hadden de grootste lol samen. Maar de beste herinneringen heeft opa aan het schoolreisje met de tram naar Roden. Daar speelden ze verstoppertje en bouwden ze hutten in het bos. Dat was leuk!

Praat met de leerlingen over de tram: wat is een tram? Heb je wel eens een tram gezien of er in gereden? Rijdt er nog steeds een tram door Tolbert?

Opdracht 1
Bokkenwagens, paarden en automobielen

Slide 8:
Sinds opa in Australië woont, heeft hij zijn vriend Sikke niet meer gezien. Hij mist hem verschrikkelijk. Daarom heeft opa besloten op reis naar Nederland te gaan. Met het vliegtuig dit keer. Dat gaat een stuk sneller dan met de boot! Opa Remer verheugt zich er ontzettend op om samen met Sikke weer een ritje met de tram naar Roden te maken. Om te wandelen dan. Want voor hutten bouwen zijn ze ondertussen misschien wat te oud …

Hoe zou opa zich voelen als hij erachter komt dat er geen tram meer door Tolbert rijdt?

Praat met de leerlingen over de manier waarop de wereld in 80 jaar veranderd is.
Bijvoorbeeld:
- boot versus vliegtuig
- De manieren waarop Opa en Sikke contact met elkaar konden hebben (vroeger kon je een brief schrijven, die lang onderweg was. In de jaren zeventig had pas de helft van de Nederlandse huishoudens in een vaste telefoonaansluiting. Bovendien was bellen naar het buitenland erg duur.)

Slide 9:
Als Opa in Tolbert aankomt, blijkt veel te zijn veranderd. En de tram? Waar is die gebleven?

Opdracht 1 – Bokkenwagens, paarden en automobielen

In deze opdracht leren de leerlingen wat een voertuig is en onderzoeken zij met behulp van oude en nieuwe foto's welke voertuigen bij vroeger en welke bij nu horen. Ook kijken zij naar de verschillen en overeenkomsten tussen voertuigen van vroeger en nu.

Stap 1
Praat met de leerlingen over het woord 'voertuig'. Wat is een voertuig?
Verdeel de leerlingen daarna in groepjes. Ieder groepje verzint zoveel mogelijk verschillende voertuigen. Bespreek vervolgens de resultaten. Probeer de lijst van voertuigen zo lang mogelijk te maken.

Over welk voertuig vertelde Opa Remer? Vertel dat de leerlingen in deze opdracht ontdekken welke andere voertuigen er waren toen Opa Remer klein was.

Stap 2
Verdeel de klas in groepjes van vier. Geef ieder groepje de poster 'Voertuigen van vroeger en nu' en de knipbladen met foto's.

Stap 3
Projecteer de knipbladen op het digibord. Vertel dat er op de bladen foto's van vervoersmiddelen van vroeger en nu staan afgebeeld. Vraag de leerlingen waar je aan zou kunnen zien dat een foto uit de tijd komt dat Opa Remer klein was, of dat de foto nu gemaakt is. (bijvoorbeeld: kleding,

Opdracht 2
Daar komt de tram!

omgeving, zoals straatinrichting, lantaarnpalen, wegen etc.) Hoe zou je aan het voertuig zelf kunnen zien of het van vroeger of nu is? (bijvoorbeeld: getrokken door een dier, materialen, aangedreven door een motor of niet etc.).

Stap 4
Vraag de leerlingen de foto's los te knippen en voertuigen te ordenen in twee groepen: vroeger en nu. De leerlingen onderbouwen hoe ze tot hun keuze zijn gekomen. (bijvoorbeeld: een paard en wagen kan ook bij 'nu' geplakt worden. Misschien heeft een leerling wel eens een koets zien rijden).

- Welke vervoersmiddelen herkennen de leerlingen?
- Welke vervoersmiddelen van vroeger rijden nu nog steeds?
- Welke voertuigen hebben een motor?
- Hoe komen de voertuigen zonder motor vooruit?
- Wat was vroeger het snelste voertuig?
- Welk voertuig kon veel mensen vervoeren?
- Waarom zouden veel mensen in Tolbert blij geweest zijn dat er een tram door hun dorp reed?
- Wat is een verschil tussen een vervoersmiddel van vroeger en van nu?
- Wat is hetzelfde gebleven?

Stap 5
De leerlingen plakken de foto's op de poster. Hang de posters op in de klas.

Opdracht 2
Daar komt de tram!

Nodig: Digibord, werkblad 'Daar komt de tram'

In deze opdracht bekijken de leerlingen een kort filmfragment over de Drachtster tram. De beelden zijn gemaakt op de rit tussen Groningen en Leek en komen uit de periode 1936-1957

Stap 1
Ga naar de website van de Filmbank Groningen (www.filmbankgroningen.nl)
Zoek op filmnummer AV0107, film *Op de rails* gemaakt door C.R. Tiddens

Zet de film klaar op 00:08:29:00

In de film zien de leerlingen beelden van een rijdende tram, een klas op schoolreis, het interieur van de tram en beelden van het station in Leek en Roden.

Stap 2
Neem de leerlingen mee in het verhaal van de teleurgestelde opa Remer:

Wat is Opa Remer teleurgesteld dat de tram niet langer door Tolbert rijdt! Hij had zo graag samen met Sikke een ritje in de tram gemaakt. Net als vroeger. In Australië dacht hij vaak aan die keer dat Sikke en hij op schoolreis gingen naar Roden. Zo ver ging opa Remer bijna nooit van huis. In Roden speelden ze samen in de bossen. Hutten bouwen, spoorzoeken, verstoppertje spelen en zochten ze kastanjes en beukennootjes. Die namen ze mee naar huis

Opdracht 2
Daar komt de tram!

Sikke vindt het jammer dat Opa zo verdrietig is. Hij wil zijn vriend graag opvrolijken. Ineens herinnert Sikke zich een heel oud filmpje, dat gemaakt werd toen Opa en Sikke met de tram op schoolreis gingen. Zou hij dat filmpje nog ergens hebben? Sikke trekt de kast met oude foto's open. Als het goed is, ligt er ergens een doos met oude films. Als Sikke wat fotoboeken aan de kant schuift, ziet hij de doos liggen. Voorzichtig tilt hij het deksel op. Gevonden!

Sikke doet de gordijnen dicht en zet de film op. Dan roept hij opa Remer.

Stap 3

Start de film.
Het filmfragment eindigt op het moment dat het zwarte scherm met 'Tram Amsterdam – Zandvoort' in beeld komt.

Bespreek het filmfragment met de klas (speel het fragment eventueel nog een keer af).
Bijvoorbeeld:

- Wat gebeurde er in de film? Waar zag je dat aan?
- Waar kun je aan zien dat dit een oude film is? (bijvoorbeeld: zwart-wit beeld, de kleding van de mensen in de film is anders dan nu, de tram rijdt nog, er lopen koeien los op de weg, de auto die je ziet, lijkt niet op een auto van nu, de tram is een stoomtram).
- Wie reizen er met de tram? (Mannen, vrouwen, kinderen)
- Hoe kun je zien dat het een stoomtram was? (er komt stoom uit de schoorsteen voorop de tram)
- Welke stations heb je gezien? (Leek en Roden)
- Wat viel je op? Wat vond je bijzonder?

Stap 4

Wat vond Opa Remer van de film van Sikke? Deel werkblad 'Daar komt de tram' uit. Vraag de leerlingen zich in te leven in Opa Remer. Zou hij blij zijn? Of juist verdrietig omdat hij de tram nu nog meer mist? Is opa verrast? Of misschien wel... De leerlingen bedenken hoe Opa Remer volgens hen op de film reageert en tekenen de reactie van opa in het tekenvak. Bespreek de opdracht na.

Les 1

Terug naar Tolbert

Opa Remer

Sikke

Opdracht 1
Knipblad

Bokkenwagens, paarden en automobielen

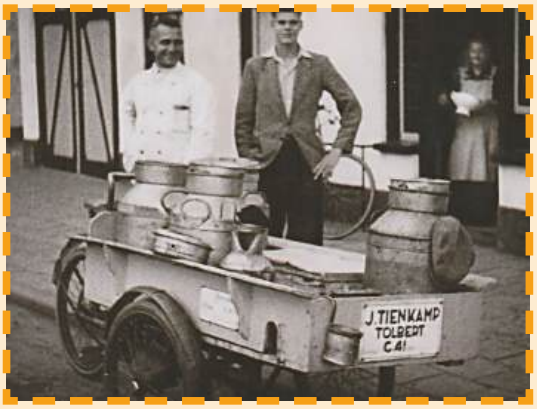

Historische foto's: Historische Kring Leek, Gemeente Leek, Fredewalda.
Nieuwe foto's: Wikipedia

Opdracht 1
Knipblad

Bokkenwagens, paarden en automobielen

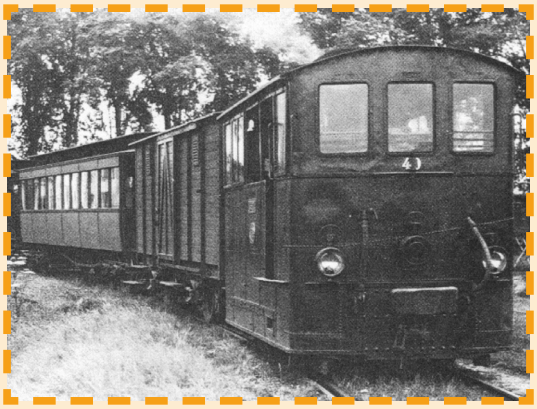

Historische foto's: Historische Kring Leek, Gemeente Leek, Fredewalda.
Nieuwe foto's: Wikipedia

Opdracht 1
Werkblad

Bokkenwagens, paarden en automobielen

Voertuigen toen opa Remer klein was	Voertuigen van nu

Opdracht 2

Werkblad

Wat vind opa van de film van Sikke? Teken het hier!

Les 2
Opa helpen

Alles in Tolbert lijkt anders! Opa Remer loopt door Tolbert, maar het dorp is niet meer het dorp van vroeger. Sommige huizen en gebouwen zijn verdwenen. Er zijn wegen bijgekomen en nieuwe huizen gebouwd. Op de weilanden rond het dorp staan nu huizen. Het dorp is veel groter geworden. Waar liep toch het tramspoor? Opa kan het nergens vinden.

In deze les helpen de leerlingen Opa Remer om de plek waar het tramspoor lag terug te vinden. Gelukkig is niet alles veranderd en herkent Opa nog plekken van vroeger. Samen met Opa gaan de leerlingen op zoek.

Lesdoelen:

De leerling:
- oefent werken met primaire historische bronnen;
- beleeft het erfgoed;
- kan verschillen tussen Tolbert vroeger en nu benoemen;
- denkt na over hedendaagse vervoersmogelijkheden.

Van tevoren:
- Maak een afspraak voor een bezoek aan de maquette in de Cazemierboerderij.
- Regel voldoende begeleiding;
- Print de routebeschrijving uit;
- Print/kopieer de benodigde foto's en vragen dubbelzijdig (het liefst zo groot mogelijk). Print eventueel meerdere exemplaren per foto, zodat de leerlingen de foto's beter kunnen bekijken. Lamineer de foto's.

Duur:
ongeveer 1,5 uur

Route:

1. De wandeling start bij de **Cazemierboerderij** aan de **Hoofdstraat 27**. De leerlingen bekijken de maquette van Tolbert en ontdekken de hoe Tolbert er honderd jaar geleden uitzag.

2. Loop het erf af en sla links af naar de **Hoofdstraat**.

Laat foto 1 zien.
Bespreek de vragen achterop de foto.

3. Vraag de leerlingen de **straatnaambordjes** te lezen. Welke straatnaam heeft met de tram te maken? Sla deze straat in.

groep 3

Les 2
Opa helpen

4. De leerlingen zoeken het volgende straatnaambordje dat met de tram te maken heeft. Op deze plek stond het station.

Laat foto 2 zien.
Bespreek de vragen achterop de foto.

5. Volg het spoor tot de kruising met de **Thomas A. Verdeniusstraat**.

Laat foto 3 zien.
Bespreek de vragen achterop de foto.

6. Ga rechts richting de **Leuringslaan**. Steek over en ga de eerste links de **Meester J. Tuintjerstraat** in.

Opa: 'We zitten op het goede spoor! Ik weet het zeker! Alleen die huizen... die waren er vroeger nog niet.' Laat de leerlingen rondkijken. Hoe weet je dat het spoor hier vroeger langs liep?

7. Loop de **Meester J. Tuintjerstraat** door. Houd rechts aan. Laat foto 4 zien. Bespreek de vragen achterop de foto.

8. Loop met de **speeltuin** aan de linkerkant naar de **Hoofdweg**. Ga op de Hoofdweg links. Het tramspoor kwam hier op de Hoofdweg uit.

9. Loop door tot het grasveld bij de doorgaande weg. Laat hier **foto 5** zien. Bespreek de vragen achterop de foto.

10. Keer om en loop via de **Hoofdweg** terug naar de **Cazemierboerderij**. Bekijk het **Trammonument** voor de boerderij. Wat staat erop?

Opa Remer en Sikke kunnen niet meer met de tram naar Roden. Hoe zou je toch vanuit Tolbert naar een ander dorp kunnen reizen?

Foto 1
De Hoofdstraat

Bron: Groninger Archieven.

Foto 1
De Hoofdstraat

'Nee, dit kan niet goed zijn', zegt Opa Remer. 'Ik denk dat ik weet waar we zijn. Dit is de Hoofdstraat. Maar het spoor liep niet door deze straat.' Opa Remer gaat op een bankje zitten en kijkt peinzend om zich heen. 'Wat is er hier veel veranderd. Ik herken een paar huizen. Wat zou er toch met die andere huizen gebeurd zijn? Weten jullie dat? Kinderen, we moeten verder zoeken. Samen kunnen we de plek waar het spoor lag vast vinden.'

1. Vraag de leerlingen goed naar de foto van vroeger te kijken en dan om zich heen te kijken. Wat is er hetzelfde gebleven? En wat is er anders in de Hoofdstraat?

   Let op: huizen, verkeer, mensen, aankleding van de straat etc.

2. Wat valt de leerlingen op aan de hoeveelheid verkeer op de foto? Is de Hoofdweg nog steeds zou rustig? Laat de leerlingen tellen hoe-veel verkeer ze in een minuut langs zien komen.

3. Waardoor zou het komen dat er zo weinig verkeer op de weg is?
   Er waren maar weinig mensen met een eigen vervoersmiddel.

Bron: Groninger Archieven.

Foto 2
Het station

Bron: Groninger Archieven.

Foto 2
Het station

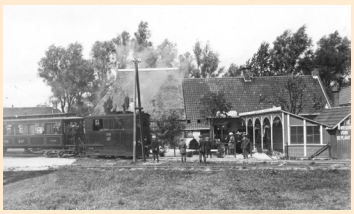

Opa Remer krabt aan zijn hoofd en kijkt naar de kerk. 'Ja', mompelt hij. 'Hier zou het station moeten staan. Ik zie het aan de plek van de kerk. Maar hier is niks meer wat op het station lijkt! Wat is hier toch gebeurd?'

Vragen bij de foto:

1. Wat zie je op de foto?
2. Waar zie je dat aan?
3. Wat valt je nog meer op aan de foto?
4. Wat zou je nog graag willen weten?

Vertel de leerlingen:

Het was altijd druk op het station van Tolbert. Er stonden op het perronnetje niet alleen mensen die in wilden stappen, maar er moesten ook goederen in- en uitgeladen worden. In café De Postwagen kocht je een kaartje voor de tram. De wachtkamer was ook in het café. Via een smal weggetje kon je van de Postwagen naar het station lopen. Bij het station was alleen een houten wachthokje en een gebouwtje met een telefoon.

Op dinsdag was het druk op het station. Veel mensen gingen met de tram naar de veemarkt in Groningen. Ook klassen die op schoolreisje gingen, stapten op station Tolbert in en uit de tram.

Bron: Groninger Archieven.

Foto 3
Thomas A. Verdeniussstraat

Afbeelding: Stichting Oudheidkamer Fredewalda

groep 3

Foto 3
Thomas A. Verdeniussstraat

'Hier moet het spoor gelopen hebben', zegt opa Remer. 'Gek hoor, dat we nu midden in een woonwijk staan. Zouden de mensen die hier wonen weten dat er vroeger een tramspoor door hun straat liep?'

'Weet je nog, Sikke, dat we hier vroeger speelden? En muntjes op de rails legden, zodat die plat gereden werden?'
'Dat vergeet ik nooit', zegt Sikke. 'Al ben bijna honderd! En die keer dat jij met een steen een wagonlamp kapot gooide.'
'Ik voel het pak voor m'n broek nog steeds', zegt opa. Hij trekt een pijnlijk gezicht. 'Wat was moeder boos! Ik mocht twee weken niet meer buiten spelen.'

De leerlingen bekijken de foto van vroeger. Wat is hetzelfde gebleven en wat is er veranderd?
Waar lag het spoor in deze straat? Ga op deze plek staan. Hoe zou het zijn als de tram iedere dag zo dicht langs je huis reed?

POGING OM TRAM TE TOLBERT TE DOEN ONTSPOREN.

(Van onzen correspondent.)

GRONINGEN, 20 Oct. — Te Tolbert hebben tot nog toe onbekende personen getracht de Drachter Tram te laten ontsporen. Bij den wissel in de spoorbaan achter het dorp hebben zij de rails vol graszoden gestopt en de massa daarop stevig aangestampt. De aanslag gelukte echter niet, maar niettemin had het weinig gescheeld, of de locomotief was uit de rails geloopen. De politie stelt een onderzoek in.

Op de plek waar nu de nieuwere huizen staan, was het overlaadperron voor goederen te vinden. Hout, meel, haver, rioolbuizen, kunstmest – de tram nam het allemaal mee. Ook stond er een grote loods, waar goederen opgeslagen konden worden. Kinderen mochten soms even in de tram kijken. Veel kinderen haalden kattenkwaad uit bij de tram. Soms probeerden kinderen zonder kaartje met de tram mee te rijden. Als de conducteur langs kwam, verstopten ze zich onder de banken of soms zelf onder de rokken van vrouwen en meisjes die ook in de tram zaten.

Foto 4
Spelen in de bosjes

Afbeelding: Gemeente Leek

Foto 4
Spelen in de bosjes

'Wat is Tolbert gegroeid en veranderd' zegt Opa Remer. 'Sikke en ik konden hier uren spelen tussen de weilanden en in de bosjes. We moesten wel uitkijken als de tram er aan kwam. Maar die maakte zo'n herrie dat we hem al van verre hoorden aankomen.'

Vragen bij de foto:

Wat zagen de mensen in de tram als ze naar buiten keken? [weilanden, bomen, boerderij]

Wat staat er nu op deze plek?
[een woonwijk]

Foto 5
Het dorp uit

Afbeeldingen: Oudheidkamer Fredewalda

Foto 5
Het dorp uit

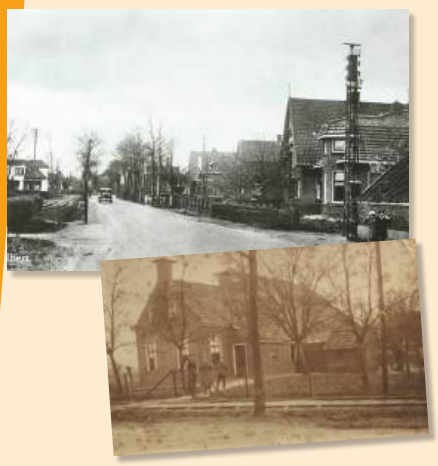

'Zie je dat witte huis? Daar liep het spoor vlak voor de deur langs' zegt Opa Remer. Wat ligt er nu op de plek van het spoor?

Vragen bij de foto's:

Vraag de leerlingen goed naar de foto van vroeger te kijken en dan om zich heen te kijken. Wat is er hetzelfde gebleven? En wat is er anders?

Let op: huizen, verkeer, mensen, aankleding van de straat etc.

Wat valt de leerlingen op aan de hoeveelheid verkeer op de foto? Is de Holm nog steeds zou rustig? Laat de leerlingen tellen hoeveel verkeer ze in een minuut langs zien komen.

Waardoor zou het komen dat er zo weinig verkeer op de weg is?
Er waren maar weinig mensen met een eigen vervoersmiddel.

Het spoor lag zo dicht bij de huizen dat de kopjes in de kasten rinkelden als de tram langs reed. Soms trilde zelfs de klok van de schoorsteenmantel. Bij sommige huizen kon je je fiets niet voor het huis neerzetten. Dan sleurde de treeplank van de tram je fiets mee. Bij één familie in Tolbert lag het spoor zo dicht bij hun huis dat een punt van de dakgoot over het spoor stak.

groep 3

Les 3
Opa en Sikke op reis

In de verwerkingsles helpen de leerlingen Opa Remer en Sikke nog één keer. Aan het einde van de zoektocht naar de tram in Tolbert hebben Opa en de leerlingen ontdekt dat de tram in Tolbert door andere vervoersmiddelen is vervangen. Bijvoorbeeld door de bus. In deze les ontwerpen de leerlingen hun eigen voortuig voor Opa en Sikke, zodat beide mannen toch nog hun reis naar het bos van Roden kunnen maken.

Lesdoelen:
De leerling:
- Kan in eigen woorden vertellen wat het in de voorgaande lessen over de tram geleerd heeft;
- Kan uitleggen dat de tram vervangen is door andere vervoersmiddelen;
- Kan de opgedane kennis verwerken in een creatief eindproduct.

Nodig:
Variant 1:
grote vellen papier, gekleurd papier, lijm, scharen, potloden, stiften etc.

Variant 2:
kosteloos materiaal, zoals wc-rolletjes, lege doosjes of melkpakken, doppen van verpakkingen etc., scharen, lijm, gekleurd papier

Duur:
Variant 1: 1 uur
Variant 2: 1,5 – 2 uur

Stap 1
Reflectie:
Praat met de leerlingen over wat ze in de voorgaande lessen hebben geleerd over de tram in hun dorp. Door welke vervoersmiddelen is de tram vervangen?

Stap 2
Verwerking:
Opa Remer en Sikke kunnen toch samen op reis! Ze gaan alleen niet met de tram, maar met een door de leerling bedacht voertuig.

De leerlingen maken het voertuig waar Opa Remer en Sikke in zitten. Dat doen ze of op het platte vlak, of van kosteloos materiaal.

Vervolgens knippen ze Opa Remer en Sikke uit het knipblad en plakken beide mannen in hun voertuig. Op naar Roden!

Tip:
Maak het voertuig zelfrijdend:
www.nemosciencemuseum.nl/nl/ontdek/doe-het-zelf/laat-een-autootje-rijden/

Les 3
Knipblad

Knip de opa's uit!

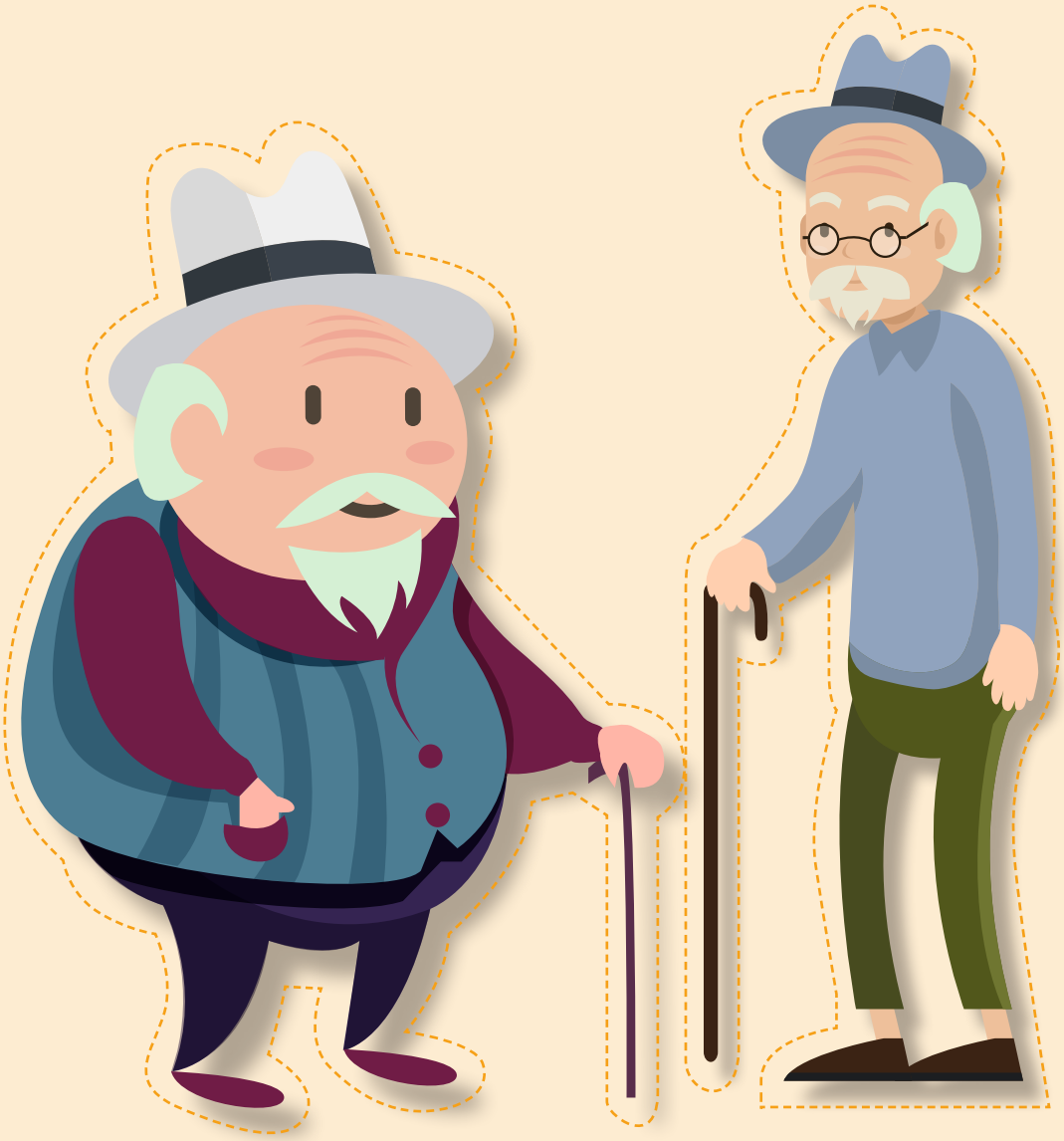

Colofon: Ontwikkeling: Kirsten Bos, Geschiedenis Beleven. *Vormgeving: Frank de Wit. Met dank aan:*